

PORTRÉK GYÁSZKERETBEN

Színész halálával mindig több pusztul el egyetlen embernél. Vele hálnak azok a személyek is, akiket megelevenített, akiket a mi képzeletünk segítségével támasztott életre, de akik most már — míg csak emlékezünk — szervesen hozzátartoznak életünkhöz, köznapi mitológiánkhoz.

Kevesebb volnék és kevesebbet tudnék az életről, a magyar századfordulóról, ha nem láttam volna Tompa Sándort élete legnagyobb szerepében, mondhatnám egyetlen szerepében, amellyel bevonult a magyar színháztörténetbe. Cseörgheő Csulijáról beszélek, a Gellért Endre

színpadra-költötte Móricz-regény földbirtokosáról. Színpadon alkotta meg Tompa Sándor először. Ő többnyire derűs kedélyek, piknikus bájú kedves-emberek megformálója volt, a kövérek szelídségét, nyugalmát és báját sugározván maga körül. Cseörgheő Csuli szerepe azonban gyilkos szatírából épült föl. Nem kívülről ráaggatott szatirikus elemekből, de belülről, mélyről fölfakadó-fölfakasztott indulatokból, szilajságból és szilaj kapzsiságból. Csupa életnedv volt ez a Cseörgheő Csuli: és szerelmi nedvek; italok és bő szaftok hizlalták ilyen csurgósan nedvesre. Húsz évvel ezelőtt Bán Frigyes megfilmesítette az *Úri murit*, Gellért Endre művészeti vezetésével: Cseörgheő Csuli Tompa Sándor-alakítását ekkor a filmszalag is megörökítette.

Ha Tompa Sándor színészi működését elsősorban a színház kötötte le a maga számára, Pálos Györgyét viszont a film sajátította ki. Kivéve legérettebb, utolsó alkotói korszakát.

Gertler Viktor *Gázolás* című filmjével 1955-ben egycsapásra molesztár lett: a filmgyártás kamatoztatni kezdte nyílt arcát, őszinte becsületességet sugárzó férfias megjelenését. A pozitív hős szerepkörének egyik legszerencsésebb megoldását jelentette, ha Pálos György alakította: színészi tehetségéből, emberművészi mondanivalójából mindig hozzátett annyit az írott anyaghoz, amennyitől a figura élni kezdett, bekapcsolódott a valóságba. Mint-hogy Pálos drámai színész volt, a legsimább szerepben is megkereste-megtalálta a küzdelem ábrázolásának lehetőségét. Martinovics Ignácot játszotta *A császár parancsára* című történelmi munkában, és drámai bonvivánokat Carry Grant—Gregory Peck-féle megnyerően becsületes

szerelmes férfiakat alakított a *Sóbálványban*, a *Vörös tintában*, az *Elvesztett paradicsomban*. Azután elkövetkezett színészi aranykorszaka, amikor bármihez nyúlt is, megtelt az étellel, gazdag tartalommal. Ekkor vált a színpadon is elmélyültté és nagyértékűvé és nagyszíves művészete. Érett korszakában játszotta el a *Kertes házak utcájának* főszerepét.

S nem lehet említés nélkül hagyni a *Megszállottak* című Makk-filmben nyújtott művészi munkáját. Talán nem pontos itt a művészet szót alkalmazni: emberi-politikai-etikai hitvallását játszotta el hatalmas szenvedéllyel. Alakításán átsütött a kivételesen okos és művelt színész személyes mondanivalója s a

filmgyártásban ritkaságszámú fordulat elő, hogy a színész gondolatilag-érzelmileg önmaga leglényegesebb mondanóját fejezhette ki, azonosulhatott a szereppel. Azonosult, a szónak nem alkotáslélektani értelmében, hanem állampolgári vonatkozásában. A szenvedélyes munkaláz, a tenniakarás önemészti indulata, a változtatni, jobbítani vágyás alanyi feszítettsége emelték ezt a szerepet oly nagyjelentőségűvé. Az „új magyar film” egyik kezdetét jelentő alkotásában az ő szerény embersége, nagyon erős színészi tehetsége és szakmai-technikai tudása tette lehetővé, hogy a teatrális filmszínészi munka helyett egy póztalanabb, teljes embert, érzelmi és intellektuális töltöttséget kívánó színészi játékot tudott kifejteni. Pálos alakítása a *Megszállottakban* a mai napig is példája lehet a korszerű, nem csinált, hanem létezését kifejező színészi-alkotói részvételnek.

Pálos György jellegzetes hőse volt változó korunknak, kétségek és indulatok gyötörték. Olyan színészt veszítettünk el benne — már hosszú betegség ideje alatt is —, akinek helyét nehéz lesz betölteni.

Amikor a Víg özvegy Nyégusaként pezsgősüveget bontott fel, hogy életében egyszer ő is pezsgőzhessen, képtelen volt kibogozni a kelléküveg dugójának drótját. Ettől a kicsiny késéstől megéreződött a küzdelem a szereppel. Beteg volt, súlyos beteg, és neheze érettség minden fellépés. Ezt a kínlódva nagyszerű Latabárt én még jobban tiszteltem és még jobban szerettem, mint a mindenki kedvence feltétlenül vidám fickóját. Van-e közlekedés az életösztön, a halálfélelem, és a művészi alkotni-vágyás között? Micsoda játéka az életnek, hogy valaki művészi alkotásban kívánja meghosszabbítani az életét olyan átható szenvedéllyel, ami felemészti és megrövidíti azt?

Minden színészi akciója szimmet-

rikus volt. Amikor tenyerével a másik tenyerébe csapott „na ne mondja!”-szerű sopánkodással, és fejét ingatva jobbra-balra nézdelődött álszenten, ezek a mimikai reakciók mindig kétoldalasan jelentkeztek. Talán még a vásártéri mimus körülültségétől volt ilyen: a közepkori bohóc játszotta el tréfáit jobbra is, balra is, a szemközi ház erkélyére, meg a szomszéd ablakok felé is megmutatva arlecchino-tréfáit, vagy a varietéből eredt ez a mutatványát mindenfelé mutogató szimmetria. Innen, a varietéből eredt mozgásának majdnem tárgyszerűvé való elstilizálása is. Színpadon és mozivásznnon kívüli megjelenése is stilizált volt. Az öltözködése, amely valami keresett konzervatívizmussal

távolította el az alakját, egészen a monokliig.

A cirkusz, a varieté, meg a music hall közelebb esik a filmvígjáték igazi lényegéhez, mint a társalgási vígjáték. Ezért nem véletlen azután, hogy a háború utáni magyar filmvígjáték — néhány kivételtől eltekintve — nem tudott mit kezdeni Latabár Kálmán színészi zsenijével... Latabár kilógott a naturalista klisékből. Olyan sűrű erővel testesített meg egy komikai őstípust, hogy a naturalista igényű társalgási vígjáték szalonkereteit mindig szétfeszítette. Irreálisan jelent meg, akár mint üzemi énekes (*Dalolva szép az élet*), EMHÁKÁ-zó sportoló (*Civil a pályán*), gyógyszerért futkározó kispolgár (*Bolondos éjszaka*), botcsinálta ellenálló (*Fel a fejfel*), vagy egy munkásszálló portása (*Ifjú szívvel*).

A nagy komikus — és Latabár Kálmán igazán az volt — kikísérletez és megteremt egy komikus típust. Ez nem csupán a commedia dell'artében volt így, de így van korunk commedia dell'artejában: a moziban is. A komikus a kikísérletezett típust nem szélesítheti: csak mélyítheti. Művészi feladata nem az, mint a jellemszínésznek, hogy életművét egymástól minél távolabb eső jelleme seregével népesítse be. Voltaképp a nagy komikus nem tehet fontosabbat pályája előrehaladása közben, minthogy mindinkább önmaga lesz, mindinkább nem a szerephez hasonló, hanem a szerepet hajlítja önmagához. S eközben úgy csal meg bennünket, hogy mi azt hisszük: ez a szereppel azonos.

Chaplinhez szokták hasonlítani. Nem Chaplin volt. Latabár.

Meghaltak hárman és mi egy kicsit háromszor haltunk meg. Meghalt belőlünk Tompa Sándorral egy íz, Pálos Györggyel egy magatartás, és Latabárral meghalt belőlünk a nevetés egy része.

MOLNÁR GÁL PÉTER